

УДК 316.344.42:37(4-11)

Примљено:
05.10.2010.

Прихваћено:
15.12.2010.

Прегледни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 9

Број 3/2010.

стр. 389-398

Наталија Јовановић*

УЛОГА ОБРАЗОВАЊА У ФОРМИРАЊУ ЕЛИТА У ПОСТСОЦИЈАЛИЗМУ

Резиме

Рад се бави анализом улоге и моћи образовања у формирању елита у постсоцијалистичким друштвима. Постсоцијалистичка европска друштва, последњих двадесет година, пролазе кроз снажан процес вертикалних и хоризонталних друштвених промена, које се препознају као процес транзиције. У овом социјалном интермецу ка реструктурираној заједници одрживог система, сва ова друштва по правилу пролазе фазе структуралног лутања, странпутице и преиспитивања. У нестабилним социјалним условима, издвајање елитних друштвених група, често је подложно деловању лажних вредности и волунтаризма. Тако су се афирмисале као елитне, групе са снажним обележјем турбо стила, које ни у ком систему реалних економских и културних вредносних стандарда, не би ни постојале. Свакако да је образовање, као важан друштвени подсистем онај социјални филтер, који, након свих турбуленција, усмерава друштво ка стабилном систему вредности. Са стабилизацијом система, улога високог образовања добија своје место у новом систему организације рада. Главна идеја рада јесте да без високообразоване, и структурално функционалне елите, постсоцијалистичка друштва немају умањују шансе за развој.

* Филозофски факултет, Ниш

Кључне речи: образовање, високообразовање, елите, пост-социјализам

Кроз призму социологије образовања, анализа елита у постсоцијалистичким друштвима укључује и анализу улоге и моћи образовања у транзиционим условима. образовање, као најорганизованији носилац система знања, вредности и културе једног друштва, као најмасовнији канал социјалне покретљивости и социјалне промоције, прати и дели судбину друштва, у овом случају постсоцијалистичког друштва. Постсоцијалистичка европска друштва последњих двадесет година пролазе кроз снажан процес вертикалних и хоризонталних друштвених промена, које се препознају као процес транзиције. У овом социјалном интермецу ка реструктурираној заједници одрживог система, сва ова друштва по правилу пролазе фазе структуралног лутања, странпутице и преиспитивања. У нестабилним социјалним условима, издвајање елитних друштвених група често је подложно деловању лажних вредности и волунтаризма. Тако су се афирмисале, као елитне, групе са снажним обележјем турбо-стила које, ни у једном систему реалних економских и културних стандарда не би постојале. Свакако да је образовање, као важан друштвени подсистем, онај социјални филтер који, након свих турбуленција, усмерава друштво ка стабилном систему вредности.

У структури модерног друштва дошло је до значајних промена функција, положаја и моћи различитих професионалних друштвених група и слојева. Повећање отворености друштвене структуре омогућено је научно-технолошким развојем и све значајнијом повезаношћу науке, образовања, знања, са једне стране и онога што представља сферу рада, са друге. Друштвену елиту, у модерном технолошком и менаџерском друштву, чине управо представници професија високог образовања (знања) и специфичних способности у обављању економских активности. Интелектуализацијом рада исходи образовања добијају на значају, како у области професионалне компетенције тако и у самом друштвеном положају професионалних група. Тржишни карактер светске привреде и њено научно-технолошко утемељење има као последицу формирање елита чија је основна карактеристика висок степен стручног и општег знања и вештина управља-

ња. Савремене елите јесу у исто време и економске елите. Висок социјални статус и велика друштвена моћ савремених елита не произилазе из наследног права већ су утемељени на развијеним способностима учења и напредовања у високо развијеним технолошким системима. Виша класа или класа богатих није једнообразна. Савремени стандарди елите укључују бројне факторе, а не само богатство, како је важило за нека претходна друштва. Предузетништво осамдесетих година и информатичка технологија деведесетих, јесу нови талас регрутовања елита. Абрамович, Березовски, Бил Гејтс и други представници новог слоја елита управо потврђују да се и сам приступ овом слоју остварује на знању, преко знања и специфичних вештина.

Моћ образовања у модерним технолошки високоразвијеним друштвима је велика, како у формирању елита, тако и у социјалној диференцијацији друштва. Моћ образовања и знања у модерном друштву расте са новом организацијом, специјализацијом и поделом рада и са применом научно-технолошких достигнућа информатичке ере. образовање постаје кључ за појаву великог броја нових професија. Нове професије врше слојну диференцијацију друштва, стварајући нову друштвену структуру са елитом која је заснована на висококвалитетном знању и вештинама. Модерна друштва, заснована на високим технологијама, формирају својеврсну „елиту моћи“, која је, такође, високообразовани, високостручни менаџерски слој. Јачање овог слоја последица је тржишног развоја светске привреде и привредне зависности од научно-технолошког развоја. Елита професионалних управљача и организатора економских активности постаје елита која своје позиције гради на знању, образовању, компетенцијама и управљачким вештинама.

Последњих деценија друштвена стварност се брзо мењала. Брз технолошки развој мења и стандарде епохе у којој живимо. Нова, развијена друштва: „пост-индустријско друштво“, „информатичко друштво“, „информационо друштво“, „кибернетско друштво“, „дигитално друштво“, „виртуелно друштво“, успостављају стандарде који су у потпуности различити од свег познатог. Савремена револуција у развоју друштва је иманентно научно-технолошка, а то подразумева снажно учешће науке у сферама рада и живота. Са научно-

технолошком револуцијом долази до радикалног преображаја не само технологија него и производње, енергетско-сировинске основе, класно-слојне, образовне и професионалне структуре. Ширење нових технологија производи и далекосежне промене у структури саме радне снаге, кроз убрзани пораст броја високоспецијализованих стручњака. У исто време, одвија се и процес преструктурирања радне снаге у смислу нестајања неких занимања и настајања нових. Развија се мноштво нових привредних грана и упоредно се старе привредне гране обнављају и иновирају. Нове технологије мењају карактер рада, статус, положај запослених, услове рада, нови квалитет радног човека, што утиче на промену улоге и значаја образовања.

Савремене технологије постају инструмент општих друштвених промена у националним друштвима, али и шире - у глобалном друштву. Развој образовања доприноси све већем „онаучавању“ производње. Познати амерички футуролог Незбит¹ је још осамдесетих година 20. века дефинисао десет кључних мегатрендова који у битном изражавају основне карактеристике технолошког, односно цивилизацијског развоја. По њему, неке од најважнијих промена су промене од класичне ка високој технологији, од индустријског ка информатичком друштву, од краткорочних ка дугорочним циљевима, од националних ка светској привреди, од хијерархијске ка умреженој организацији. Доминантне фигуре у епохи научно-технолошке револуције јесу научници и истраживачи који су до извора моћи дошли образовањем и искуством. Податак да се за образовање у развијеним земљама издваја 6-8% националног дохотка, док се у земљама у развоју издвајаја тек 3-4% националног дохотка, јасно показује улогу и значај образовања. Друштва која се касно или никако не укључују у технолошке иновације као извору моћи постиндустријализма, бивају осуђена да остану на маргинама историјског и цивилизацијског просперитета, и истовремено се стварају услови да се маргиналне друштвене групе наметну као елитне групе.

■■■■■■■■■■

1 Noisbit J.: *Megatrends: Ten New Direktions Transforming our lives*, N. York, 1982. p. possim

Једно од кључних обележја савременог друштва представља развој нових технологија у развијеним земљама, али и отпочињање тог процеса у постсоцијалистичким земљама. Незаобилазан је значај и улога образовања у савременом друштву, што потврђује чињеница да су данас најразвијенија она друштва која највише улажу у развој образовног капитала. Технологија и знање представљају два појавна облика једног истог процеса. Увођење нових технологија, које су све више модернизоване, најпре аутоматизоване, а потом и компјутеризоване, омогућује све веће укључивање квалификоване радне снаге у процес рада. Нове технологије су објективно све захтевније и траже све већи степен, како општег образовања тако и стручности и професионалних вештина и знања да би се њима управљало. Знање је стварало нове технологије, нове технологије су изискивале и подстицале подизање нивоа постојећих знања. Нове технологије, односно њихова све већа динамика развоја, захтевају да се стално шири круг образованих, са новим професионалним вештинама и знањима. Истовремено, процес образовања постаје све дужи, а потребе за непрекидним стицањем нових знања и професионалних вештина постају све изразитије и присутније у свим делатностима. Процес убрзаног развоја знања и проширивања круга оних који су се укључивали у систематски процес образовања, довео је и до дефинисања новог појма - интелектуални капитал. То није само нови појам, већ нова друштвена реалност у којој интелектуални капитал постаје један од кључних предмета пословања. Нове технологије, без знања, не само да не могу да се развијају већ ни да се користе и примењују. Све динамичнији развој нових технологија је условио пораст производње и поставио стандарде према којима образовни систем мора да одговори захтевима технолошког развоја. Зато се процес учења у све већој мери премешта у процес рада, постајући његов саставни део. У таквим социјалним околностима питање елита у непосредној је корелацији са питањем образовања и образованости. Образовање и знање заједно са науком и новим технологијама („интелектуална технологија“) постају незаменљиви фактори друштвеног и технолошког развоја.

У стабилним системима, високо образовање има важну улогу у социјалној покретљивости и социјалној промоцији

појединаца. Друштвена стабилност се у савременом друштву мери стабилношћу средњег слоја, у ком случају образовање има пресудну улогу у социјалној диференцијацији. образовање у постиндустријском друштву непосредно и директно утиче на формирање професионалне структуре, а то значи и друштвене структуре у новој међународној подели и организацији рада. Без високообразоване и структурално функционалне елите постсоцијалистичка друштва смањују себи шансу за развој.

питање улоге и моћи образовања у постсоцијалистичким земљама у друштвеној дефиницији, као и у формирању елита, је управно сразмерно заживљавању реалних економских и друштвених стандарда. Постсоцијалистичке земље се, мање или више, суочавају са бројним изазовима и кризним ситуацијама у многим областима друштвеног живота, на путу преструктурирања. Србија се у периоду транзиције, суочава са бројним противуречностима и ограничењима као и новим захтевима у области образовања и прилагођавања структуре радне снаге новим друштвеним околностима. У таквим нестабилним друштвеним условима, улога и моћ образовања се ограничава деловањем бројних социјалних фактора, а процес формирања елита је противречан. Раскорак између стеченог образовања и захтева привреде, која је у интензивном процесу како својинског тако и програмског реструктурирања, има за резултат негирања правила формирања елита знања. Основни покретач друштвене трансформације, друштва у транзицији, међу којима је и српско друштво, јесу технолошки захтеви новог доба али и реални друштвени услови у којима се постсоцијалистичке економије развијају. Постсоцијалистичка европска друштва последњих двадесет година пролазе кроз снажан процес вертикалних и хоризонталних друштвених промена, које се препознају као процес транзиције.

Постсоцијалистичка друштва стабилност успостављају уколико успешно развијају уравнотежену слојну структуру. Равнотежу успостаља развијена средња класа. Средњу класу чини широк спектар занимања, од службеника у државној администрацији до наставника у школама и медицинских радника, „бели оковратници“. Средња класа није хомогена, њени припадници не потичу из истог културног и социјал-

ног миљеа, али оно што их чини класом јесте ниво образовања и професионална и економска стабилност. Јачање државе и ширење технократије омогућили су јачање средње класе. Пораст броја професионалаца (социјални радници, наставници, здравствени радници), као и службеника у области права, финансија, рачуноводства, технологије и информационих система, додатно је проширио простор средњој класи. Нова средња класа² постаје посебно актуализована у околностима развоја постсоцијалистичких друштава. Усложњена професионална структура даје већу моћ образовању, које може постати главни носилац културног капитала.

Обазовање јесте онај социјални ресурс, који, у модерном друштву, обезбеђује и друштвену стабилност, и то кроз формирање средњег слоја. Истовремено и квалитетно образовани средњи слој гради систем вредности одрживог развоја. Из реда високообразованог слоја стновништва, у стабилним друштвима, издваја се интелектуална елита, која може и треба да буде носилац друштвеног развоја. У друштву у коме се инжењери, лекари, професори и други високообразовани кадрови могу наћи на бувљацима и социјалним програмима, средњи слој губи своја обележја, своју физиономију, па такво друштво бива препуштено формирању другачијих елита (навијачке и политичке групе). Када су нарушене вредности и када је образовни систем при дну лествице вредности, а средњи слој дезорганизован, онда се широм отвара простор ескалације свих могућих друштвених девијација и дезоријентација. Двдесетогодишњаци не траже своје идоле у образовању, јер су и сами необразовани или површно образовани, већ у хулиганству и насиљу, о чему сведоче октобарски догађаји на улицама Београда и Ђенове. То потврђује тезу да образовање, у нестабилним социјалним условима, није најзначајнији фактор секундарне социјализације, већ то постају неформалне друштвене групе, па тако и група навијача. Манифестације групног насиља у постсоцијалистичким друштвима откривају социолошку чињеницу да вође групне идентификације постају представници криминогеног понашања, да друштвене елите стварају и организују паравојне јединице, необразоване и насилне момке на улицама и

2 Данило Мркшић, *Средњи слојеви у Југославији*, Култура, Београд, 1987.

стадионима. Ниво образованости оних који покушавају да се наметну као елите, у нестабилним друштвима, ни у ком виду не улази у дефинисању њиховог угледа. Углед, у оваквим друштвима, дефинисан је насилништвом, криминалитетом и спремношћу да се, по сваку цену, постигну материјални циљеви. То се догађа када друштво у дужем периоду нема јасне друштвене циљеве, када школа губи васпитну и социјализаторску улогу са јасним циљевима и вредностима. Генерације младих, које одрастају у социјалном окружењу нестабилности, пре или касније бивају подложни деловању лажних елита.

Ако пођемо од анализе стања у високом образовању, код нас, коју је дао Милан Узелац, у књизи *Приче из болоњске шуме*³, и његове тврдње да се врши препаковање читаве друштвене заједнице, а кључ тог препаковања јесте образовање, може се поставити питање одговорности интелектуалне елите, како за стање у друштву тако и за стање у образовању, посебно високом образовању. Ако се сложимо са тврдњом Узелца да се последице разарања духовне димензије једног народа много теже санирају од материјалног разарања, онда се питање преиспитивања основних циљева друштвеног развоја и вредносних оријентација намеће као једно од најургентнијих.

И, као што неко рече, ако је глава једног друштва образовање, а његов ум универзитет, опасност да нам се друштвена криза постсоцијализма обије о главу, тако што ће нам се и ум помести, јесте сурова реалност уколико одмах као друштво не предузмемо свеобухватне и системске мере у подизању нивоа социјалног значаја образовања и духовне елите у Србији. Постсоцијалистичка траума је у Србији започела рушењем ауторитарног режима, уз компликовање националног и државног питања, а резултира нејасном структуром друштвених и институционалних вредности.

3 Милан Узелац, *Приче из болоњске шуме*, Висока струковна школа за образовање васпитача, Филип Вишњић, Београд, 2005.

Литература

- Антонић Слободан, *Срби и Евро-Срби*, „Чигоја“, Београд, 2007.
- Антонић, Слободан, *Елита, грађанство, слаба држава*, Службени Гласник, Београд, 2006.
- Гиденс, Антони, *Последице модерности*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
- Лазић, Младен, *У сусрет затвореном друштву*, Загреб, 1987.
- Лазић, Младен, *Србија у транзицијским процесима*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005.
- Naisbitt, John, *Megatrends. Ten New Directions Transforming Our Lives*, Warner Books, N.York, 1982.
- Мркшић, Данило, *Средњи слојеви у Југославији*, Култура, Београд, 1987.
- Узелац, Милан *Приче из болоњске шуме, Висока струковна школа за образовање васпитача*, Филип Вишњић, Београд, 2005.

Natalija Jovanović

THE ROLE OF EDUCATION IN ELITE FORMING IN AFTERSOCIALISM

Summary

The paper deals with the role and the power of education in elite forming of aftersocialistic societies. Aftersocialistic European societies, have been going through vertical and horizontal development, in the last twenty years, and are recognized as the process of transition. In this social intermezzo towards reconstructed community of the system, all these societies as a rule go through phases of structural wonderings, short cuts and reexamination. In the unstable social circumstances there are elite groups, which are under influence of faked values and voluntarism. This is how elite groups became known, groups with strong characteristics of turbo style, which would not come into existence in any other system of real economic and cultural standards. Educa-

tion as an important social subsystem is a social filter, which after all turbulences directs the society to a stable system of values. By getting a stable system the role of high education occupies the position it deserves. The main point of the paper is to highlight that without high education and structurally functional elite aftersocialistic societies minimize their chances for development.

Key words: Education, high education, elite, aftersocialism,